

VIRPI VAINIO

— w s o y —

RISTITUNTURI

VIRPI VAINIO

RISTITUNTURI

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Ensimmäinen painos

© Virpi Vainio ja WSOY 2026

Werner Söderström Osakeyhtiö
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki
ISBN 978-951-0-52216-5
Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@wsoy.fi

PROLOGI

– Ristitunturi sortui, ihmiset toistelivat epäuskoisina toisilleen. Tieto kulki kulovalkean tavoin pitkin Jäämerentietä. Nopeimmin se saavutti Liinahamarin sataman, josta se lähti kalastajien paateissa kohti Jäämerta. Vaikka jolkutti se toiseenkin suuntaan, kun kulki tunturipolkua pitkin Norjan rajalle Kolttaköncäkälle, mistä se juoksi rajajokea Salmijärven kylälle ja aina Nautsiin saakka, kunnes kaikki vauvasta vaariin tiesivät, että Petsamovuonon kuulu maa-merkki oli poissa.

Dimitri Vedoroff ei sinä iltana ollut vuonokylän ainoa isäntä, jonka piippuhetki venyi tavallista pidemmäksi. Kotitunturin haavoittuminen ei ollut hyvä merkki.

Kaiken sen keskellä Dimitri muisti omaa isäänsä ja tämän isää.

– Mitä entiset tehit, ko vainolainen vaani tai nälkä koputti ikkunhan? hän hunteerasi ääneen. – Perkele net kokos ittensä! Niin son meänki tehtävä. Jälleen kerran son lyötävä pöythän koko elämänsä ja tartuttava kulmasta kiinni, meni henki tahi ei.

KESÄKUU 1941

1. LUKU

Salmijärvi, Petsamo

– Aika kulkee vielä tämänkin kaaoksen ohi, Valeria Vedoroff toisteli itselleen. Kädet hikoilivat, kun hän katsoi silmäkovana Salmijärven selän yli Norjan puolelle tarkistaakseen, joko siellä näkyi liikehdintää.

Viime viikkojen jännitys ja huoli näkyivät Valerian kasvoilta. Silmät olivat punaiset ja ilme enimmäkseen totinen. Montako kertaa yhden ja saman ihmisen piti olla valmis luomaan nahkansa ja sopeutumaan? Valeria kyseli itseltään. Vaikka mitä hänen itkunsa olivat ennenkään auttaneet?

Saksan armeija oli tulossa. Yksinkertaiset ikkunalasit helisivät jo, ja ajoneuvojen jyry kantautui tänne saakka.

– Nyt on näin ja näin olkhon! Sota tästä tulee, Eugenia sanoi rikkoen hiljaisuuden. Vanha kansa oli oppinut ottamaan vastaan sen, minkä kohtalo toi. Tietenkin Valerian tätejäkin – Eugeniaa, Akuliinaa ja heidän nuorinta sisartaan Nataliaa – pelotti Saksan armeijan saapuminen Petsamoon, mutta he tiesivät nuorempiaan paremmin, että vaikka mieli olisi täynnä uhkakuvia, heti kohta Luoja jo koputti olkapäälle ja muistutteli, että jokainen elämän päivä on ennalta kirjoitettu, siitä vaan kudinta esille tai verkkoja paulottamaan.

– Tämähän alkaa olla jo vähän niinkö perinne kattua, kukka sieltä tällä kertaa tulee Petsamhon, Dimitri Vedoroff vitsaili tyttärelleen herättäen tämän mietteistään, mutta Valeriaa ja hänen tätejään ei hymyilyttänyt.

Hätäisin liikkein tädit kaivoivat tupakkamassinsa ja piip-punsa esille, eikä Valeriakaan kestänyt enempää aloillaan oloa, vaan otti sukantekeleen kudinpussistaan.

Silmukkarivin lopussa Valeria laskee kutimensa taas hetkeksi syliinsä ja katsoi järven yli Norjaan. Silmä erotti hakaristiliput Svanvikin raja-aseman edessä. Odottavan aika oli pitkä. Jossain tuolla etelämpänä Nautsin suunnalla saksalaisten ajoneuvojen jonot lähestyivät Petsamoa. Valerian aviomies, Antti Teerikallio, oli sanonut, että saksalaisilla oli kaikki suunniteltuna jo viime syksystä lähtien. Operaatiosta ei vain haluttu kertoa ennen aikojaan, jotta Neuvostoliitto ei epäilisi mitään. Antti väitti, että Suomen hallituskin sai tietää Saksan suunnitelmista vasta muutama viikko sitten.

Tuntematon tulevaisuus nosti kyyneleet Valerian silmiin. Ei auttanut kuin räpytellä väsymyksen, huolen ja tuskan vedet tuonnemmaksi. Olisivatpa ne olleet edes kiukun kyyneleitä, mutta ei. Kiukkuun Valerialla ei päiviin ollut riittänyt voimia; oli tapahtunut aivan liikaa.

Kaiken päälle Valerian mieltä moukaroivat hänen omatkin murheensa. Hän ei ollut kertonut miehelleen, mitä oli mennyt tekemään. Tänä aamuna hän oli viimein päättänyt kertoa, mutta kesken aamutoimien olikin tullut tieto, että kaikkien vuonokyläen asukkaiden oli lähdettävä evakkoon Petsamon eteläpäähän, Salmijärvelle. Niin petsamolaiset oli taas tempaistu kuin räsynuket mukaan tapahtumien pyörteeseen, ja täällä Valeria sukulaisineen nyt odotti, että

Saksan armeija vyöryisi väellä ja voimalla Petsamoon ja kopistelisi heidän kotiovillaan.

Jos jotain hyvää, niin tällä kertaa Petsamon kansaa ei lähetetty henkiahieverissä evakon mierolle niin kuin talvisodassa, vaan niin kuin viranomaiset asian ilmaisivat: »kai-ken varalta». Kukaan – ei Saksan johto eikä Suomen puolustusvoimat – ei tiennyt, miten Neuvostoliitto reagoisi, kun Saksan vuoristojoukot saapuisi Jäämeren rannalle ja Parkkinaan.

Kyytejään tien varressa odottavat ihmiset olivat Valeriasta näyttäneet epätodellisen tyyniltä laukkuineen, lapsineen ja nyssyköineen. Joillakin oli mukanaan katiskoja, joihin he olivat teljenneet kanansa. Siellä täällä näkyi myös huonekaluja, vaikka niitä oli erikseen kielletty ottamasta mukaan. Ihmiset eivät totelleet ohjeita, sillä heillä oli vielä liian tuoreessa muistissa, millaista oli palata kaikesta irtaimistosta putsattuun kotiin – tai kivijalkaan saakka poltetuille raunioille. Monet kertoivatkin piilottaneensa omaisuuttaan kuoppiin ja niittylatoihin.

– Oletta Salmijärvellä kaikessa rauhasa yhen viikon, Antti oli lohduttanut vaimoaan, mutta Valeriää ei hämätty; mies esitti levollisempaa kuin todellisesti oli. Vaikka yleensä mikään ei lohduttanut Valeriää yhtä paljon kuin Antin hellä »kaikki on hyvin» -kuiskaus tai hetkeksi aikaa niskaan viipyilemään jäänyt kädenliike, tämän luokan järistykseen eivät lohdun sanat ja halaukset auttaneet.

Autolle perhettään saatellessaan Antti sai puhekykynsä takaisin: – Perhana ko en tiä, mitä tuolle ikävälle tekis, hän sanoi ja sai Valerian hymyilemään, ja kun auto jo liikkui, mies huusi perään, että muista, mie kaipaen sinua jokaisella uloshengityksellä! Kanssamatkustajat hymyilivät,

mutta Valeria ei mennyt hämilleen. Hän tiesi ansainneensa onnensa. Hän oli jaksanut odottaa ja luottaa Anttiin, vaikka kaikki muut olivat käskeneet unohtaa miehen. Moni olisi talvisodan jälkeen luovuttanut, kun miehestä ei kuulunut, mutta Valeria ei antanut periksi, koska hän oli kaiken aikaa tiennyt, että heidät oli tarkoitettu toisilleen.

Silti välillä Valeria epäili, mitä rohtoja lääkäri Timonen oli Antille syöttänyt, kun miehestä oli talvisodasta selvit-tyään tullut aiempaa hymyilevämpi mutta samaan aikaan myös herkempi. Vaikka oli rintamalla opitussa puujalka-huumorissa välillä kestäminen. Ainoa, joka edelleen jaksoi nauraa Antin jokailtaiselle »kauniita unia, enkelin munia»-hyvänyöntöivotukselle, oli heidän poikansa Aleksei.

Päästyään taas kutomisen syrjään kiinni Valeria ajatteli: miksei hän pahainen ollut ymmärtänyt elämänsä käännteissä olla Antille rehellinen? Vaikka totta tässäkin toinen puoli. Elämä oli jälleen kerran pannut Valerian polvilleen. Ensin hän oli ollut täynnä kiukkua siitä, että vastoinikäymiset oli-vat taas löytäneet juuri hänet, mutta nyt Valeriaa jo hävetti. Eivät vaikeudet tyhjältä tulleet. Rahat olivat loppu. Vaan mikä pahinta, Antti ei ehkä ymmärtäisi, miksi Valeria oli käyttänyt kuvaamo-ompelimossaan hankitut tienestit niin kuin oli käyttänyt.

– Nyt ensimmäinen pirssin pirulainen näkyy! Eugenia huudahti ja hyppäsi kuin kissa penkiltä, kun kolonna työn-tyi harjun takaa esille.

Ilma täyttyi moottorien pärinästä ja jostakin, minkä pet-samolaiset tulisivat tästä lähtien tuntemaan rautakenkien kolinana. Tienvarteen kerääntyneet pikkupojat laskivat moottoripyörien määrää, mutta sekosivat jo kymmenen kohdalla laskuissaan.

– Noitten sekhanke meän pitäis sopia? Eugenia jatkoi ja tuli sanoneeksi ääneen sen, mitä jokainen tykönään ajatteli nähdessään kuorma-autot, rivissä kulkevat sotilaat ja hevoset. Kuorma-autojen lavoilla ja kuljettamoissa istuvat sotilaat olivat kummallisen jäykkiä. Oliko heidän käsketty napottaa noin? Valeria mietti. Näky oli jotenkin liikaa hänelle. Tulisipa ukkonen ja salama, jotka pysäyttäisivät näytelmän. Peruuttaisivat kaiken entiselleen.

2. LUKU

Jos joku olisi sattunut katsomaan Maru Jemoffia, hän olisi voinut lukea mutrulleen vedetystä suusta nuoren naisen ajatukset. Marusta luterilaisen papin puheet olivat liian pitkiä ja yleviä. Eikä se johtunut vain siitä, että hän oli tottunut ortodoksien jumalanpalveluksiin. Pappi yksinkertaisesti puhui liian juhlavasti. Uhrin vuodattaminen ja isänmaa oli mainittu ainakin puolenkymmentä kertaa.

Maru osasi jo ulkoa Johanneksenkirkon alttaritaulun yksityiskohdat, joihin ilta-aurinko kauniisti paistoi. Eero Järnefelt oli pistänyt taidonnäytteessään parastaan: pilven päällä istuva Jumala kutsui kärsivää Saulus-parkaa, mikä sai Marun ajattelemaan, ettei täällä kukaan yksin tahdonvoimasta elänyt. Korkeimman kädessä ihmisen hommat lopulta olivat, sen Marukin oli joutunut myöntämään, sillä niin hiuskarvan varassa hänen lääkintälottakurssille pääsynsäkin oli ollut.

Oivallus sai Marun karjalaiselle suvulle tyypilliset korkeat poskipäänt rentoutumaan. Kasvojen piirteet korostuivat entisestään, kun tummat hiukset oli letitetty ranskalaisille leteille niin kuin lottaopistossa oli opetettu. Vahvat kulmakarvat puolestaan olivat isän perua, joskaan Maru ei ollut

koskaan tavannut isäänsä. Hänelle eräkirjailijana ja konsulina tunnettu Eero Lampio oli kuin kuka tahansa koulun historianopetuksessa esille nostettu kulttuurihenkilö. Äiti ei ollut pystynyt kertomaan Lampiosta tyttärelleen mitään, vaikka ämmin mielestä Maru oli kuin ilmetty isänsä. Maru ei tiennyt, mitä ämmi tällä tarkoitti.

– Luet joskus isästi kirjat, Eugenia-ämmi aina vain sanoi. Maru tuhahti mielessään. Niinkö nyt kukaan voisi yksinomaan kirjoja lukemalla tutustua isäänsä tai äitiinsä!

Maru tiesi monella petsamolaisella olevan omakohtaisia muistoja hänen isästään. Vain tytärtään mies tuntui väistäneen, sillä Maru ei keksinyt elämästään yhtä ainoaa hetkeä, jona isä olisi ollut läsnä. Jos isä olisi saanut elää, ehkä he olisivat lopulta väen väkisten törmänneet – eihän Petsamo niin iso ollut. Mutta toisin kävi. Isä hukkui Paatsjokeen Marun ollessa 11-vuotias.

Marusta oli ollut väärin, etteivät he äidin kanssa menneet Parkkinan kirkolle isän hautajaisiin. Oli Eero Lampio laiminlyönyt velvollisuuksiaan tai ei, puolet Marusta oli isän verenperintöä.

Marusta oli aina tuntunut, että inhoamalla isää hänen äitinsä inhosi osaa tyttärestäänkin. Ja kuitenkin hautajaispäivänä heidän matkailumajansa oli ollut ääriään myöten täynnä. Hautajaisvieraita oli tullut ympäri Suomea. Maru muisti sanasta sanaan vieläkin, miten isää oli muisteltu hyväksi ystäväksi ja poikkeukselliseksi erä- ja matkakirjailijaksi, joka luontoa kuvatessaan asetti maisemaan myös ihmisen.

Odotellessaan, että pappi saisi hommansa hoidettua, Maru keksi aikansa kuluksi alkaa katsella lottatovereitaan. Se hyvä puoli lottapuvuissa oli, että niiden ansiosta Maru

ei erottunut joukosta. Vapaa-ajalla muut kurssilaiset pukeutuivat kiiltonahkakenkiinsä ja popliinitakkeihinsa, ja elokuviin moni maalasi kasvojaankin. Marulla ei ollut kuin arkiset harmaat vaatteensa ja kölninvettä, jota sipaista vähän kainaloihin.

Nyt kurssitovereiden ilmeet olivat kumminkin vakavia ja paljonpuhuvia: osan kasvot kertoivat liikutuksesta, osan opituista käytöstavoista, mutta oli niitäkin, jotka vaikuttivat niin jännittyneiltä, etteivät tienneet, miten päin asettelisivat suutaan ja katsettaan.

Marun ei tarvinnut jännittää sukulaisiaan, sillä kukaan ei ollut todistamassa hänen sairaanhoitokurssilta valmistumistaan tai lottalupaustaan. Totta puhuen Maru ei ollut edes kertonut juhlatilaisuudesta kotiväelleen, sillä hän tiesi kysymättäkin, ettei äiti olisi päässyt matkustamaan Helsinkiin. Eihän tämä ollut edes kertaakaan kevään aikana kirjoittanut tyttärelleen. Ei, vaikka Maru oli joka kirjeessään ilmoittanut erikseen Helmikodin osoitteen ja puhelinnumeron ja kertonut iltaseitsemän ja puoli yhdeksän välillä olevan hyvää aikaa jutella puhelimesta.

Kaikki yhteydenpito kotiin oli tapahtunut ämmin lähettämien kirjeiden välityksellä. Eugenian kirjeiden lomaan äiti oli sentään silloin tällöin tuikannut pieniä paperinpaloja, joissa luki: »pidä huolta itsestäsi» tai »muistakin syödä siellä kunnolla!» Maru oli yrittänyt kirjoittaa sairaalaharjoittelujaksoistaan niin seikkaperäisesti ja hyvin kuin osasi, jotta äiti tajuaisi, miten erinomaista opetusta hän etelässä sai. Mutta äiti ei leppynyt, ja Maru tiesi kyllä, mistä se johtui. Klaudia Taipale olisi halunnut, että hänen tyttärensä jatkaisi äitinsä työtä matkailumaja Meritähdessä.

Vaikka lottana olemiseen liittyi paljon sellaista, mitä Maru ei aivan tuntenut omakseen, oli Lotta Svärd -järjestön kuuden kuukauden lääkintäkurssi ollut monelta osin Marun unelmien täyttymys. Hän ei ikinä unohtaisi, miten pääsi opistolla pidetyssä juhlassa kättelemään Fanni Luukkosen. Jo talvisodan evakossa Tervolassa Maru oli mielessään samaistunut lottajohtajaan, joka tuli työväenluokkaisesta taustasta niin kuin hänkin. Joka kerta, kun hän kevään aikana oli epäillyt, että ylioppilaat tai yliopistoa käyneet lotat olivat jotenkin häntä parempia, hän oli muisuttanut mieleensä, mistä Luukkosenkin oli ponnistanut.

Lottapäällikkö ei ollut minkään vaatimattoman kattilakunnan johtaja, vaan tämän alaisuudessa toimi 200 000 suomalaisnaista. Semmoista Luukkosta oli sotaherrojenkin pakko kunnioittaa!

Minä olen nyt yksi heistä, Maru ajatteli ylpeänä.

Hän ei muuten ollut heidän suvussaan ainoa, joka ihaili Luukkosta. Myös ämmin silmät olivat kostuneet viime itsenäisyyspäivänä, kun he katsoivat *Pohjolan Sanomista* kuvaa, jossa Mannerheim ojentaa lottajohtajalle ensimmäisen luokan Vapaudenristin. Eikä mitään pikkusievää rintaneulaa vaan samanlaisen sota-ajan punanauhaisen kaulariipuksen kuin kenraalit ja muut isot herrat saivat.

Kun radiossa sitten oli kerrottu, että lottapäällikkö sai kunniamerkin ensimmäisenä suomalaisena naisena, ämmi oli tosissaan joutunut peittelemään kyyneleitään.

– No niin, hyvät lotat, nyt tulemme jumalanpalveluksen tärkeimpään osuuteen, pappi viimein aloitti. – On tullut aika antaa lottalupaus.

Jännittynyt kohahdus kävi läpi kirkkosalin, kun lotat asettuivat lähemmäs alttaria niin kuin edellispäivän

harjoituksissa oli neuvottu. Maru ei muistanut jälkeen päin juhlasta paljoakaan, mutta sen hän muisti, että lausui muiden mukana lupaavansa tästedes avustaa maataan sen puolustaessa uskontoa, kotia ja isänmaata.

Maru tunsi olonsa kevyeksi, kun hän astui yksinään kirkosta kesäiseen Helsingin iltaan. Valeria olisi ollut ylpeä, jos tietäisi, että Marulla oli nyt rintataskunsa yläpuolella lääkintälotan merkki. Pieni metallimerkki oli Marun pääsylimpi sairaanhoitotyöhön, lopulta toivottavasti sairaanhoitokouluunkin ja kenties joskus vielä töihin kirurgiselle osastolle.

Muiden tyttöjen ympärillä pyöri parhaimpiinsa pukeutuneita onnittelijoita. Marua ei surettanut, vaikka kukaan ei ollut onnittelemassa häntä, sillä hän tiesi, miten paljon rohkeutta etelään lähtö oli häneltä vaatinut. Vaikeinta oli lopulta sanoa Olekseille, että minä lähden nyt. Ikinä hän ei unohtaisi pojan ilmettä, kun tämä oli laittanut hatun päähänsä, nyökännyt kylmästi näkemiin ja kääntynyt pois.

3. LUKU

Eteenpäin rynnivä armeijakunta toi mieleen muurahaispesän, jonka karhu oli kämmenellään lyönyt kahtia. Uusi aika oli alkanut; pakokaasu haisi ja muurahaiset pakenivat.

Valokuvat! Valeria hätkähti. Saksan armeija olisi ikuistettava filmille, ja tässä hän vain kudin kädessä siunaili!

– Ainakin net on täsmällisiä! Valeria kuuli isänsä toteavan toisille. – Ei sole huono. Oottivat ovelat minutilhen, niinkö met täällä välittäisimä, tulleeke net ennen vai jälkhen sovitun kellonlyömän!

– Näitkö ei nyt sitten mukamas tartte pelätä, niinkö? Eugenia kysyi.

– Kuulin ko nimismies Havu sano heitä aseveljiksi, Natalia vastasi.

– Mitä net kuvittelevat tekevänsä jängällä tai ryssän met-tisä moottoripyörällä? Eugenia mies Lugasha ihmetteli.

– Kuunnelkaa! Net laulaa, Eugenia huudahti, ja toden totta, marssivat miehet lauloivat rytmikästä laulua, josta erottui suomalaiseseen korvaan vain yksi sana: *Edelweiss*. Laulussa oli yhtä aikaa jotakin kutkuttavan mahtipontista mutta samalla kaihoisaa niin kuin koti-ikävän lauluissa aina.

– Poikarievut, näin kaukana kotua, Eugenia heltyi mutta jatkoi sitten huolestuneella äänellä: – Miten täällä voi ennää lapsia tai nuoria tyttöjä päästää hetkeksikhän silmistään? Oikiasthan mie olen hyvilläni, ettei Maru ole nyt täällä. Tyttölasten on aina katottava niin tarkasti ethensä ko mitä vain voipi sattua!

– Älä sano noin! Valerian serkku Klaudia parahti kuullessaan äitinsä puhuvan Marusta. – Meän ei ois ikinä pitänyt päästää Marua lähtemään!

Valeria huokaisi ja asetteli kameran koteloonsa. Taasko Klaudia aloittaisi saarnansa tyttärestään? Siitä, kun Valeria oli auttanut Marun etelään menevään postiautoon, oli jäänyt pysyvä juopa serkusten välille. Asiaa ei muuksi muuttanut edes se, että Maru pärjäsi hyvin lottien sairaanhoitokurssilla Helsingissä. Serkku ei halunnut hyväksyä, että hänen pian 18 vuotta täyttävällä tyttärellään oli oma tahto ja omia unelmia.

Klaudia näki asian vähän toisin. Hän oli kuvitellut Valerian kaikista maailman ihmisistä tietävän, miten tärkeää suvun on suojella nuorta tältä itseltään. Ei Maru alkamattomana tyttösenä vielä ymmärtänyt, millaisia seurauksia valinnoilla saattoi olla. Ymmärsi Klaudia tietenkin sen, että nuorella ihmisellä on hinku päästä pois kotoa ja nähdä maailmaa, mutta eikö Rovaniemen kauppala olisi riittänyt. Sieltä olisi varmasti löytynyt helposti koti- tai myymäläapulaisen töitä. Vaan ei. Hänen kahdeksantoistakesäisensä tietenkin menee ja karkaa Helsinkiin ja liittyy puoliso-tilaalliseen naisjärjestykseen!

– Jos olisin estänyt Marun lähtemisen, se ei ois nyt matkalla Kuusamhon ja sieltä eelhen kenttäsairaalan, Klaudia sanoi katkerana.

– Eihän täsä vielä varmaksi tiää, syttyykö koko sottaa! Eugenia lohdutti tytärtään.

SUURSUOSIOON NOUSSEEN HISTORIALLISEN ROMAANISARJAN KOSKETTAVA PÄÄTÖS

Kesällä 1941 petsamolaisten on jälleen kyettävä sopeutumaan, kun 26 000 saksalaista sotilasta marssii Norjasta Petsamoon. Millaisia koettelemuksia on vielä edessä?

Poliisi Antti Teerikalliolle saksalaiset tuottavat paljon lisätyötä ja päänvaivaa, eikä elämä sotilasleirin keskellä ole helppoa Valeriallekaan. Maru Jemoffille sota tarkoittaa ympäripyöreitä päiviä kenttäsairaalassa. Vieraan maan sotilaiden kanssa kuitenkin ystävystytään. Eikä niin huonoa, ettei jotain hyvääkin: Saksan armeijalla on tarjota töitä, ja ruskeassa kirjekuoressa maksettava palkka on mieluinen lisä sodan kurittamassa arjessa.

Sodassa suruilta ei voida välttyä. Se, mikä on näyttänyt Hitlerin tammipöydällä helpolta, ei sitä ole sotilaille Petsamon aukeilla kallioilla. Mutta oli sota tai ei, lempeä ei mikään estä leiskumasta ja asioilla on taipumusta lopulta järjestyä – jotenkin.

”Vainion historianantuntemuksen
aistii petsamolaisen miljöön ja
elämänmenon kuvauksessa.”

HELSINGIN SANOMAT

